

kaldırıldı. "Eşler ailenin maddi ve manevi yönetimini birlikte sağlarlar. Çocukların eğitimini ve geleceğe hazırlanmalarını temin ederler" yolunda bir hükümlerle birlikte cinsiyet farkının eşler arasında iş bölümü sonucu doğuracak etkinliğine son verildi.

Gene bu son yasanın 215 inci maddede yaptığı değişiklik ile, ikametgâhın eşler tarafından müşterek rıza ile seçileceği, anlaşmazlık halinde kocanın oyuna üstünlük tanınacağı yolunda bir düzenleme getirildi. Fransız hukukunda 11 Temmuz 1975 yılında yayınlanan bir reform yasası ile eşler arasında mutlak eşitlik sağlandı.

Bu türden değişiklikler İngiliz, Avusturya İsviçre hukuklarında da yaşanmış, aile toplumunda yaşanan sosyo psikolojik gelişmeler hukuki düzenlemelere de yansıtılmıştır.

Ülkemizde Medeni Kanunun değiştirilmesi için hazırlanan tasarılar da kadının ailedeki durumunu iyileştirici hükümlere yer verilmiştir. Ancak bu tasarıların yasallaşması sürekli ertelendiğinden Hukukumuzda halen aile, otorite katılım esasına temel lenmiş kurumsal yapıyı sürdürmektedir. Ancak bu uğurda değişikliği hedefleyen yeterli sosyal baskının Türk toplumunda olgunlaştığını söylemek de sanıyorum bugün için mümkün görülmemektedir. Büyük kentlerde bir kaç feminist kişi ya da kurumun zaman zaman yaptığı

radikal ama sosyal temeli tartışmalı çıkışları dışında bir şey yapılmaması bunu göstermektedir.

Alman hukukunda yukarıda ifade ettiğim gibi, BGB de yaşanan değişiklikler 1976 yılında yayınlanan bir yasa dışında 1949 tarihli Anayasanın yayınlanmasından sonra, Anayasanın eşitlik ilkesini ihlâl ettiği gerekçesi ile, eşitsizlik kaynağı hükümlerin Federal Anayasa Mahkemesi tarafından iptali yolu ile gerçekleşmiştir. Bu olanak bizim anayasal sistemimizde de mevcuttur. Ve Medeni Kanunun rahatsızlık yaratan kimi hükümleri def'i yolu ile bireysel başvurular sonucu Anayasa Mahkememiz tarafından iptal edilmiştir.

Ancak özellikle 90 lı yıllarda ülkemizde kitle iletişim araçlarında yaşanan hızlı gelişme geleneksel kalıplarda değişme sürecini başlatmış ve geleneksel aile de bundan nasibini almıştır. Bu konuda batı ile aramızdaki mesafenin kapanma süreci başlamıştır.

Aslında yasa koyucuların pozitif hukuk düzenlemeleri ile aile sosyalini etkilemeleri, toplumun kendi kültür ve ekonomisi ile geliştirip ulaşmadığı, yaşayarak alışmadığı bir aile modelini yasa yolu ile topluma kabul ettirmesi mümkün olmadığı gibi, toplumsal gelişmenin gerisinde kalmış bir aile hukuku düzenlemesini uzun zaman yürürlükte tutmak da mümkün değildir.

Yasaların aile üzerinde etkisi ile ilgili bu sorunu merkezimizin düzenlediği bir başka panelde vereceğim bildiride incelemeğe çalışacağım.

İŞSİZLİK OLGUSUNA PSİKOLOJİK AÇIDAN BAKIŞ

Yrd. Doç. Dr. Pınar TINAZ

GİRİŞ

Çalışma istek ve yeteneğinde olup da işsiz kalmak, bir başka deyişle çalışma olanağı bulamamak, insan

yaşamı üzerinde derin ekonomik, sosyal ve moral etkiler bırakan bir olaydır (Talas, 1976).

İşsizliğe ilişkin yapılan araştırmalar, irade dışı işten çıkarılma ile çeşitli psikolojik ve fizyolojik tepkiler arasında bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. İşsiz olan veya işini yitirme olasılığıyla karşı karşıya bulunan kişiler, kendilerine olan güvenlerini yitirmekte (Gurney, 1980; Shamir, 1986; Winefield & Tiggeman, 1985; Sheeran, 1992), kendilerini daha başarısız ve değersiz hissetmekte, yaşamdan genel anlamda aldıkları haz azalmakta (Van Ryn, Vinokur, 1992), bunlara bağlı olarak da depressif tepkilerde ve stres düzeyinde bir artış yaşamaktadırlar. İşsiz kalmak, genellikle olumsuz bir deneyim olarak algılanmaktadır (Jahoda, 1988; Warr, 1984).

Ülkemizde son yıllarda yoğun bir şekilde hissedilen işsizlik olgusuna ilişkin tartışmalarda, çalışanların işlerini yitirmeleri, kişinin içine gireceği ekonomik sıkıntılar açısından ele alınmakta; insanların psikolojik yönden gördükleri zararlar üzerinde pek konuşulmamaktadır. Amacımız işsizliğin psikolojik boyutları hakkında bir veri sağlamak; ve işsizlik riski ile karşı karşıya olan kişilerin ruhsal durumunu gözler önüne sererek, bu çeşit girişimlerde maddi çıkarların yanısıra insan kaynağının içinde bulunduğu durumun da dikkate alınması gerektiğini ortaya koymaya çalışmaktır.

ÇALIŞMA

Çalışma, zamanın ve gücün, kazanç ve gelir sağlamak amacı başta olmak üzere herhangi bir amaç ve nedenle belirli bir sonuca yönelik şekilde değerlendirilmesi olarak tanımlanabilir. Çalışma, insan yaşamında önemli bir zaman dilimini kapsayan bir olgudur.

Çalışmanın insan yaşamındaki yeri ve önemine yönelik yaklaşımları üç noktada toplayabiliriz:

1- Çalışma, öncelikle fiziksel ve güven-lik gereksinmelerinin doyurulması için bir zorunluluk olarak görülmektedir.

2- Çalışma, iyi bir eylem olarak kabul edilebilir. Çalışan bir kişi, kendi gereksinmelerini karşılamaktan başka eşinin ve ailesinin gereksinmelerinin karşılanmasında da yardımcı olabilir.

3- Çalışma, fiziksel gereksinmelerden sosyal ve saygı gereksinmelerine, yetenek ve bilgilerini kullanmak, sorumluluk taşımak, yükselmek ve ilerlemek gibi çok daha karmaşık gereksinmelere kadar giden sınırlanması oldukça güç olan gereksinmeler bütününe doyumunu sağlar.

Jahoda'ya (1981) göre çalışmanın, para kazanma veya geçimin sağlanması fonksiyonu dışında, çeşitli gizli fonksiyonları da vardır. Jahoda, kişinin gerçekle olan bağlarını korumasını, bununla ilişkili olarak da ruhsal yönden sağlıklı olmasını sağlayan bu fonksiyonları, beş başlık altında toplar: Çalışma.

1. bireyde bir saat kavramı oluşturur;
2. kişileri ortak amaç ve hedefler etrafında toplar;
3. bireyin, diğer inisanlarla düzenli olarak ilişki içine girmesini sağlar;
4. kişiye bir benlik duygusu kazandırır;
5. kişiye hareketlilik getirir.

İŞSİZLİK

İşsiz: Çalışma irade ve iktidarında olup da cari ve geçer ücret üzerinden ve ayrıca kanun, yahut örf ve adetle tayin edilmiş saatler zarfında bir iş aradığı halde bulamayan kimse (Ülgener, 1986).

İşsizlik: Bir ekonomide yaratılan iş olanaklarının üzerinde cari ücret düzeyinde çalışmak isteyen, gereksinim içinde olan, iş aramalarına rağmen istihdam dışında kalanların bulunmasıdır (Ekonomi Ans., 1973).

İşsizlik, kişi açısından ve toplum açısından olmak üzere iki şekilde tanımlanabilir. Toplum bakı-

mından işsizlik, üretken kaynakların kullanılmaması, israfı anlamını taşır. Gerçekten bir toplum içinde işgücü, ulusal üretim kaynaklarından birini oluşturur. Bu kaynağın bir bölümünün üretim dışı kalması, toplum bakımından bir kayıp, bir israftır (Talas, 1976).

Kişi bakımından işsizlik ise çalışma yeteneğinde ve isteğinde, ve çalışmaya hazır bir durumda olup da bir işe sahip olmamak durumunu belirler. Bu tanımı incelediğimizde işsizlik durumunun varlığı için dört ögenin bir araya gelmiş olması gerektiğini görürüz. Varolması gereken en önemli öge, çalışma yeteneğidir. Şöyle ki, sakat veya hasta bir kimsenin çalışmaması, işsizlik sayılmaz. İkinci öge kişinin çalışma isteğidir. Çalışmaya istekli olmayan bir kimse, gerçek anlamda işsiz değildir. Üçüncü koşul, çalışmaya hazır olmaktır. Daha açık bir deyişle bir kimseye bir iş önerildiği zaman, o kişi bu işi derhal kabul edecek bir durumda bulunmalıdır. Dördüncü koşul ise, yeteneğine göre bir iş bulamama durumudur.

İşsizliğin kişi bakımından ekonomik anlamı ise, işten doğan ekonomik gelirin kesilmiş olmasıdır (Talas, 1976).

İŞSİZLİK TÜRLERİ

İşsizlik, ülkelerin ekonomik yapılarına göre farklı nitelikler göstererek çeşitli şekillerde ortaya çıkan bir olgudur. Bu nedenle endüstrileşmiş ve ileri ülkelerde görülen işsizlik ile, geri kalmış ülkelerdeki işsizlik arasında fark vardır. Geri kalmış ülkelerdeki işsizlik kroniktir; genellikle nüfusun büyük bir kısmını içerir. Endüstrileşmiş ülkelerde ise yalnız belli bir kitleyi ilgilendirir. İşsizlik türlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- **Teknolojik işsizlik:** Endüstrileşmiş ülkelerde olduğu kadar, endüstrileşme halinde bulunan geri kalmış ülkelerde de görülen bir işsizlik türüdür. Endüstrileşme sonucunda makine ve makine üretiminin, küçük sanatların ve zanaatın yerini almasıyla ortaya

çıkarak. Bu durumda insanlar, yeni yöntemleri öğreninceye kadar veya başka kesimlerde iş buluncaya kadar işsiz kalırlar.

- **Friksiyonel (geçici) işsizlik:** Endüstrileşmiş ülkelerde görülen bu işsizlik türü, bir işten bir başka işe geçişte, yer değiştirmelerde, gerekli fakat boş geçen dönemlerde kendini gösterir.

- **Kısmi işsizlik:** Ekonomik etkinliğin yavaşladığı, kütle halinde dönemsel işsizliğin yayılma tehlikesi başgösterdiği zamanlarda bir kısım işçilerin tam olarak işsiz bırakılmakla, çalışma sürelerinin azaltılmasıyla tüm işçilerin kısmen de olsa çalışmalarına olanak sağlanması sonucunda ortaya çıkan durum, kısmi işsizliktir.

- **Raslantı işsizliği:** Tüm ekonomik yapılarda görülebilen bir işsizlik türüdür. Doğal afetlerin, bir başka deyişle tamamen rastlantıların sonucu olarak gelişir.

- **Mevsimlik işsizlik:** Az gelişmiş ülkelere özgü işsizlik türlerinden biridir. Bu ülkelerde tarımla uğraşanların çoğu, yılın büyük bir bölümünde boş oturmaktadır.

- **Gizli işsizlik:** Gizli işsizliğin hüküm sürdüğü az gelişmiş ülke ekonomilerinde bir veya iki kişinin görebileceği iş, çoğu kez bu miktardan çok daha fazla insana verilmiştir. Gizli işsizliğin, iktisadi kalkınma üzerindeki olumsuz etkileri fevkalade önemlidir.

GENEL YORUM

Çalışma, insan yaşamının bir gereğidir. Çalışma, hiç bir zaman geliri elde etmenin bir işlevi olarak düşünülmemelidir. Bir işte çalışma, kişinin kendine güven ve saygı duygularını geliştirmekte, ona bir değer katmanın gururunu vermekte, topluma olan aidiyet duygusunu kuvvetlendirmektedir (Ekin, 1971). İş bulamama veya başka bir deyişle işsiz kalma, ahlâki de-

ğerlerde düşmeye neden olma yanında, toplumdan uzaklaşmaya ve aile birliğinin çökmesine yol açar.

A.B.D. eski başkanlarından Kennedy, işsizliği bir "ulusal ayıp ve rezalet" olarak tanımlamıştır. Kennedy'ye göre "işsizlik, bir numaralı ekonomik problemdir. İşsizlik, bir ülkede yaşayan kadınların ve erkeklerin yaşamını boşa harcamakta; onların ve ülkenin geri kalmasına yol açmaktadır" (Ferguson, 1965).

İnsan, toplumun yarattığı değerlerden aldığına karşılık kendi de, bu değerlere katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle çalışmanın sosyal bir niteliği vardır. Sosyal dayanışma içine girmeyen insan, topluma kendini kabul ettiremeyecek ve dışlanacaktır. Dolayısıyla, toplumda bir yer edinebilmek isteyen insanın, iş görme gereksinmesi duyması olağandır. İş görme, insana toplumun bir üyesi olduğu duygusunu verir. İşsiz kalan kişiler, kendilerini toplum dışı ve işe yaramaz hissedebilirler. İşini yitiren insanların, psikolojik yönden bunalıma düşmeleri sonucunda toplum ahlakı bozulacak, kanunsuzluk artacaktır. İnsanlar, geçimlerini sağlamak için bu kez kara para bulma çabası içine gireceklerdir.

İşsiz kalmaya ilişkin literatür taramaları, araştırmacıların sıklıkla, irade dışı işten çıkarılma ile çeşitli psikolojik ve fizyolojik tepkiler arasındaki ilişki üzerinde durduklarını ortaya koymaktadır (Prussia, 1993). Araştırılan değişkenler arasında çoğunlukla şunlar gözlenmektedir:

- Kendine güven ve öz saygıda zayıflama (Gurney, 1980; Winefield & Tiggeman, 1985; Shamir, 1986; Sheeran, 1992) ve algılanan başarıya duygusunda düşüş.

- Yaşamdan alınan doyum duygusunda azalma (Van Ryn, Vinokur, 1992).

- Depresyon ve kaygı (anksiyete) düzeylerinin artması, bazı basit psikiyatrik rahatsızlıkların ortaya çıkmasıyla depressif tepkilerde artış.

- Genel sağlığın bozulması.

- Gelecekte başarılı olma beklentisinde zayıflama (Feather, 1981).

- Kişinin öz kavramında değişim (Feather, 1983).

- Kişinin kendine verdiği değerde azalma (Gurney, 1980; Feather, 1982).

İşini yitiren kişi, sosyal anlamda da toplumda daha geri yerlere itilecektir. Yaşanan işsizlik ve gelir düşüklüğü, toplum ahlakının bozulması ve suç oranının artmasına da yol açacaktır. Alım gücünün azlığı nedeniyle aile düzeninde de büyük olumsuzluklar meydana gelecektir. Ekonomik zorluğu yaşayan eşler arasında çıkacak kavgalardan çocuklar psikolojik olarak etkilenecek; ve sonuçta ailede bir kopukluk yaşanacak; hatta belki de aile kurumu yıkılacaktır.

Bir ailede kadın ve erkek çalışıyorsa, çocukların ekonomik özgürlüğü daha fazladır. Bu özgürlüğe alışan çocuklar, annenin veya babanın işten çıkarılması sonucunda bunalıma düşeceklerdir. Bu durumda ailenin ve çocukların beslenmesi, eğitimi ve aile yaşamı etkilenecektir. İlerki yaşamda toplum ahlakının bozulması ile sosyal ve ekonomik yönden kemirilmiş bir toplum ortaya çıkacaktır.

Araştırmacılar, ek gelir kaynaklarına sahip olmanın, işsiz kalmakla ortaya çıkan olumsuz etkileri yumuşattığını göstermektedir. Little (1976), işini yitirdikten sonra ekonomik sıkıntı içine girmeyen kişilerin işsizliği, kariyerlerinde değişiklik yapmak için yeni bir olanak olarak gördüklerini ortaya koymuştur.

Bolton ve Oatly (1987), işini yitirmenin, bireyin sosyal ilişki içine girebildiği bir ortamın kaybolmasına neden olduğunu, bu nedenle başka alternatif ilişki kaynakları olmayan kişiler için işsiz kalmanın daha yıpratıcı olduğunu vurgulamaktadır (Turner, Kessler, 1991).

İşsizlik, gerek ekonomik gerek sosyal yönden gelişme düzeyi ne olursa olsun bir ülkenin en önemli sorununu oluşturmaktadır. İşsizlik, bireysel düzeyde de olumsuz, ciddi sonuçlar yaratmaktadır. İşten çıkarmalara karşı bir güvencenin olmadığı ve işsizlik sigortasının da bulunmadığı ülkemizde işsizlik korkusu bile, çalışanları büyük bir moral çöküntüsüne ve verimsizliğe itmektedir. Her gün acaba yarın işe gelebilecek miyim endişesiyle yaşayan işçiler, psikolojik yönden yıkım içindedirler. İşsiz kalma korkusunu yaşayan bir kimse, devamlı bir huzursuzluk ve gelecek endişesi duymaktadır. Çalışan bir insanın bu tür psikolojik bir durum içinde bulunması, o iş yerinde düşük verim, iş-gören-işveren ilişkilerinde bozulma, işe duyulan ilgi ve dikkatin azalması gibi durumlara da neden olacaktır.

Beveridge, daha 1945'de yayımlanan eserinde şöyle demektedir: "İşsizlikten doğan iki büyük kötülük vardır: öncelikle işsizlik işsiz kalan bireyde yararsız, arzu edilmeyen insan duygusunu yaratır; ikinci olarak işsizlik, insanların yaşamına korkuyu getirir, ve bu korkudan da nefret doğar" (Beveridge, 1945).

Ne yazık ki, çalışanların, işsizliğin yarattığı olumsuz koşullara sağlıklı uyum sağlayabilmeleri için yetkililerce hiç bir girişimde bulunulmamaktadır. İşsizliğin insanın fiziksel ve ruhsal sağlığına maliyetinin yükünün biraz olsun hafifletilmesi amacıyla düzenlenecek eğitim programları veya uyum programları gibi etkinliklerin, insan yaşamındaki bu olumsuz sürecin aşılmasında yardımcı olacağı kesindir..

KAYNAKÇA

- Beveridge, W. H. (1945):** Full Employment in a Free Society W. W. Norton & Co. Inc., New York, s. 248.
- Ekin, N. (1971):** Gelişen Ülkelerde ve Türkiye'de İşsizlik; İst. Ün. Yay., Sermet Mat., İst.
- Ergin, F. (1973):** Ak İktisat Ans., Sermet Mat., İst., s. 465.

Feather, N. T. (1983): Depressive Reactions and Unemployment; *J. of Abnormal Psychology*, No. 92, s. 185-195.

Ferguson, R. H. (1965): Unemployment, Its Scope, Measurement & Effect on Poverty, Cornell Un., New York, s. 1.

Jahoda, M. (1981): Employment and Unemployment: Values, Theories and Applications, *J. of American Psychologists*, No. 36, s. 184-191.

Jahoda, M. (1982): Employment & Unemployment, Cambridge Un. Pres., Cambridge.

Jahoda, M. (1988): Economical Recession and Mental Health, Some Conceptual Issues, *J. of Social Issues*, No. 44, s. 13-29.

Prussia, G. E.; Kinicki, A. J.; Bracker, J. S. (1993): Psychological and Behavioral Consequences of Job Loss: A Covariance Structure Analysis Using Weiner's (1985). Attribution Model, *J. of Applied Psychology*, C. 78, No. 3, s. 382-394.

Sheeran, P.; McCarthy, E. (1992): Social Structure, Self Conception and Well-Being: An Examination of Four Models with Unemployed People, *J. of Applied Psychology*, C. 22, No. 2, s. 117-133.

Talas, C. (1979): Sosyal Ekonomi, S Yay., No. 14, Ank., s. 89-129.

Turner, J. B.; Kessler, R. C.; House, J. S. (1991): Factors Facilitating Adjustment to Unemployment: Implications for Intervention, *American J. of Community Psychology*, C. 19, No. 4, s. 521-541.

Ülgener, S. F. (1986): Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme IV baskı; Filiz Kitabevi, s. 113.

Van Ryn, M.; Vinokur, A. D. (1992): How Did It Work? An Examination of the Mechanisms Through Which an Intervention for the Unemployed Promoted Job-Search Behavior, *J. of Community Psychology*, C. 20, No. 5, s. 577-597.

Warr, P. (1984): Jobloss, Unemployment and Psychological Wellbeing, Role Transition, NY: Plenum Press.

Winefield, A. H.; Winefield, H. R.; Tiggemann, M.; Goldney, R. D. (1991): A Longitudinal Study of the Psychological Effects of Unemployment and Unsatisfactory Employment on Young Adults, *J. of Applied Psychology*, C. 76, No. 3, s. 421-431.